

INGLIZ VA O‘ZBEK FRAZEOLOGIK BIRLIKLARI: QIYOSIY TAHLIL

*K. Kabridinova*¹

Annotatsiya:

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek frazeologiyasidagi farqlar va o‘xshashliklarni aniqlash, ularning madaniy va lingvistik ahamiyatini yoritishdir. Maqola doirasida quyidagi vazifalar bajariladi: Ingliz tilidagi frazeologik birliklarning tarixiy rivojlanishi va asosiy xususiyatlarini o‘rganish, o‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning tarixiy rivojlanishi va asosiy xususiyatlarini o‘rganish, ikkala tilning frazeologik birliklarini qiyosiy tahlil qilish va ularning o‘xshashliklari hamda farqlarini aniqlash.

Kalit so‘zlar: frazeologiya, frazeologik iboralar, o‘xshashliklar, farqlar, madaniyat, maqollar, idiomalar, matallar.

doi: <https://doi.org/10.2024/fjzfvh54>

Ingliz tilidagi idiomatik iboralar o‘zbek tilidagi iboralar bilan qanday solishtirilishi va ular har bir madaniyat haqida nimani ochib berishini hech o‘ylab ko‘rganmisiz? Ingliz va o‘zbek frazeologiyasini o‘rganish insonda madaniy tushuncha uyg‘otadi. Maqollar, iboralar kabi frazeologik birliklar o‘zi mansub bo‘lgan millatning madaniyatini o‘zida aks ettirganligi sababli ingliz va o‘zbek frazeologiyasini tahlil qilish va qiyoslash har ikkala millatning madaniyati, dunyoqarashlari haqida tushuncha berishga xizmat qiladi. Bundan tashqari ikkala tildagi frazeologik nozikliklarni bilish insonning muloqot qilish qobiliyatini oshiradi va frazeologik birliklarning asosiy qismi ko‘chma ma‘noda bo‘lganligi sababli ularning o‘xshash va farqli jihatini o‘rganish muloqotdagi ehtimoliy muammolarning oldini olishga yordam beradi. Shu sababli, bu mavzuni o‘rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy jihatdan ham dolzarbdir.

Frazeologiya tilshunoslikning bir bo‘limi bo‘lib, tilning frazeologik birliklari, ya‘ni iboralar, maqollar, matallar va boshqa turg‘un birikmalarni o‘rganadi. Frazeologiyaning asosiy maqsadlaridan biri nutqda avvaldan tayyor bo‘lgan turg‘un birikmalarni avvaldan tayyor bo‘lmagan so‘z birikmalaridan ajrata bilishdir [5].

Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil tarmog‘i sifatida 20-asrning 40-yillarida rus tilshunosligida paydo bo‘lgan va keyinchalik o‘zbek tilshunosligida ham rivojlangan

O‘zbek tilshunosligida frazeologiya sohasidagi tadqiqotlar 1950-yillardan boshlangan. Shu kungacha frazeologizmlar turli jihatlardan o‘rganilgan va bir necha lug‘atlar tuzilgan. Sh. Rahmatullayev, B. Yo‘ldoshev, A. Mamatov kabi olimlar bu sohada muhim ishlar olib borganlar [5].

O‘zbek tilidagi frazeologik birliklarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

¹ *Kabridinova Kamila Faxriddinovna, Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi*

Turg'unlik: Frazeologik birliklar o'z tarkibini o'zgartirmaydi va doimiy shaklda qo'llaniladi. Masalan, "tarvuzi qo'ltig'idan tushdi" iborasining o'zgaras tarkibga ega bo'lib, qaysidir so'z o'zgartirilsa iboraning ma'nosi ham o'zgaradi va u turg'un birikmalik xususiyatini yo'qotadi. Maqollarda ham xuddi shunday, o'zbek maqollarining tarkibidagi so'zlar asrlar davomida maqollarning turg'un tarkibi bo'lib kelgan. Faqatgina, ba'zi maqollardagi so'zlar sinonim so'z bilan almashgan variantlari bo'lishi mumkin. Masalan, "Bilagi zo'r birni yiqar, bilimi zo'r — mingni" maqoli tarkibidagi so'zlar ham o'zgaras tartibga egadir.

Ma'nodoshlik: Frazeologizmlar ko'pincha bir necha so'zning birikmasidan hosil bo'lib, yangi, ko'chma ma'noni ifodalaydi va bir nechta ko'chma ma'nodagi birliklar bir-biri bilan ma'nodoshlik, ya'ni sinonimlik xususiyatiga ega bo'lishi mumkin. Masalan, "butun tafsiloti bilan" ma'nosini anglatuvchi "ipidan-ignasigacha" iborasining "qilidan quyrug'igacha", "miridan sirigacha" degan sinonimlari mavjud [3,6].

Sintaktik rolga ega ekanlik: Frazeologik birliklar gap tarkibida turli sintaktik vazifalarni bajarishi mumkin. Frazeologik birikmalar yaxlit holda bitta gap bo'lagi, ba'zan to'liq bitta gap vazifasida ham kelishi mumkin. Masalan, Sharifning og'zi qulog'iga yetganini ko'rgan Habiba ham xursand bo'ldi gapida "og'zi qulog'iga yetganini" iborasi sintaktik vazifasiga ko'ra to'ldiruvchi vazifasini bajarmoqda.

Ingliz tilidagi frazeologiyaning rivojlanishi asrlar davomida shakllangan va ko'p hollarda xalq og'zaki ijodiyoti, adabiyot, va tarix bilan uzviy bog'liq. Frazeologik birliklar, jumladan idiomalar va maqollar, ingliz tilida juda muhim rol o'ynaydi. Ularning aksariyati qadimgi ingliz adabiyoti va Bibliyadan olingan. Shekspir asarlari ham frazeologiyada muhim ahamiyatga ega bo'lgan manbalardan biridir. Masalan, "break the ice" (suhbatni boshlash) iborasi Shekspirning *The Taming of the Shrew* asaridan kelib chiqqan [2,326]

Frazeologik birliklarning rivojlanishi davomida ular ma'nolari o'zgarib, yangilangan kontekstlarda qo'llanila boshlagan. Masalan, "kick the bucket" iborasi hozirda o'limni bildirsa-da, dastlab boshqa ma'no anglatgan bolishi mumkin. Shu tariqa, vaqt o'tishi bilan madaniy va tarixiy tajribalar orqali frazeologiya boyib brogan. [2,330]

Ingliz frazeologiyasining asosiy xususiyatlaridan biri uning majoziy ma'nosidir. Ko'plab frazeologik birliklar to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmasdan, kengroq kontekstda tushuniladi. Masalan, "spill the beans" (sirni oshkor qilish) iborasi so'zma-so'z tarjima qilinsa, uning asl ma'nosi yo'qoladi. Ushbu majoziy qo'llanishlar nutqni ifodali va jonli qiladi. [1,1380]

Ingliz frazeologik birliklarining keying asosiy xususiyati bu birliklarning o'zgaras tuzilishga ega ekanligidir, ular tarkibiy qismlarga bo'linmaydi va hech qaysi qismi o'zgartirilmaydi. Masalan, "cool as a cucumber" (bosiqlik) iborasi tarkibiy qismlari o'zgaraydi.

Madaniy va tarixiy jihatlar ham ingliz tili frazeologiyada katta ahamiyatga ega. Ko'plab frazeologik birliklar ma'lum madaniy voqealar yoki kundalik hayotiy tajribalar bilan bog'langan. Masalan, "the ball is in your court" (navbat sizda) iborasi tennis o'yinidan kelib chiqqan va hozirda kundalik suhbatlarda keng qo'llaniladi. [1,1387]

O'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar (idiomalar) ko'plab o'xshashlik va farqlarga ega. Bu birliklar tilning boyligini va madaniy xususiyatlarini aks ettiradi.

O'xshashliklar

Metaforik ma'no: Har ikkala tilda ham frazeologik birliklar ko'pincha metaforik ma'noga ega. Masalan, ingliz tilidagi "kick the bucket" (o'lish) va o'zbek tilidagi "tuproq qoplash" (o'lish) iboralari o'xshash ma'noni ifodalaydi.

Madaniyatni aks ettirish: Frazeologik birliklar har ikkala tilda ham madaniy va tarixiy voqealarni aks ettiradi. Masalan, ingliz tilidagi "Achilles' heel" (zaif nuqta) va o'zbek tilidagi "Temur tuzi" (kuchli va mustahkam) iboralari madaniy kontekstga ega.

Emotsional ifoda: Har ikkala tilda ham frazeologik birliklar emotsional holatlarni ifodalashda keng qo'llaniladi. Masalan, ingliz tilidagi "over the moon" (juda xursand) va o'zbek tilidagi "ko'klarga ko'tarilish" (juda xursand) iboralari.

Farqlar

Struktura va sintaksis: Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar struktura va sintaksis jihatidan farq qiladi. Ingliz tilida frazeologik birliklar ko'pincha qisqa va aniq bo'lsa, o'zbek tilida ular ko'proq so'zlardan iborat bo'lishi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi "break the ice" (suhbatni boshlash) va o'zbek tilidagi "muzni eritish" (suhbatni boshlash) iboralari.

Madaniy kontekst: Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar madaniy kontekst jihatidan farq qiladi. Masalan, ingliz tilidagi "a piece of cake" (oson ish) iborasi o'zbek tilida "qo'lning keti" (oson ish) iborasi bilan ifodalanadi. Bu iboralar har ikkala tilda ham osonlikni ifodalasa-da, ularning kelib chiqishi va madaniy konteksti farq qiladi.

Qo'llanilish sohalari: Ingliz tilidagi frazeologik birliklar ko'pincha xalqaro miqyosda keng qo'llaniladi, chunki ingliz tili global til hisoblanadi. O'zbek tilidagi frazeologik birliklar esa asosan o'zbek tilida so'zlashuvchi hududlarda qo'llaniladi. Bu esa ularning qo'llanilish sohalarida farqni keltirib chiqaradi.

Tarjima muammolari: Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarni tarjima qilishda ko'pincha qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bu iboralar ko'pincha so'zma-so'z tarjima qilinmaydi va ularning ma'nosini to'g'ri ifodalash uchun kontekstni hisobga olish kerak bo'ladi. [4,112,117]

Umuman olganda, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar til va madaniyatning boyligini aks ettiradi. Ularning o'xshashliklari va farqlari tilshunoslar va tarjimonlar uchun qiziqarli tadqiqot mavzusi bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari, o'xshashliklari va farqlari tahlil qilindi. Frazeologiya, ko'p so'zli iboralar va barqaror ifodalar tadqiqoti sifatida, til, madaniyat va tafakkurni tushunishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarni tahlil qilish orqali, biz ularning lingvistik va madaniy asoslarini yoritishga harakat qildik.

O'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar ko'pincha milliy xarakter va madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. Masalan, o'zbek tilida mehmondo'stlik, do'stlik va hurmat kabi qadriyatlar ko'p frazeologik birliklarda ifodalangan. Ingliz tilida esa, pragmatizm va individualizm kabi qadriyatlar ko'proq uchraydi. Bu farqlar, har ikki tilning frazeologik birliklarida aks etgan madaniy va ijtimoiy omillarni tushunishga yordam beradi.

Shuningdek, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklarning grammatik tuzilishi ham farqlidir. Ingliz tilida ko'pincha old qo'shimchalar va bog'lovchilar

ishlatiladi, o'zbek tilida esa bu kabi birliklar kamroq uchraydi. Bu farqlar, har ikki tilning frazeologik birliklarini tarjima qilishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar, ularning lingvistik va madaniy xususiyatlarini yoritishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot, til o'rganish va madaniyatlararo muloqotda yangi imkoniyatlar ochib beradi va kelajakda yanada chuqurroq tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

[1]. Grandage, Sarah, et al. "Idioms, Proverbs, Quotations: Shakespeare's Influence on Language Evolution." *The Cambridge Guide to the Worlds of Shakespeare*. Ed. Bruce R. Smith. Cambridge: Cambridge University Press, 2016, pp. 1380-1387.

[2]. Kövecses, Zoltán, and Péter Szabó. "Idioms: A View from Cognitive Semantics." *Applied Linguistics*, vol. 17, no. 3, 1996, pp. 326-355.

[3]. Shavkat Rahmatullayev, *O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati*, O'qituvchi nashriyoti, Toshkent, 1978, p 6.

[4]. Zulola Najmitdinova Rashidova, and Gulrux Nazir Qizi Shodiyeva. "Ingliz va o'zbek tillarida frazeologik birliklarning ma'nosi va tarjima muammolari" *kontekstual Scientific progress*, vol. 4, no. 2, 2023, pp. 112-117.

[5]. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Frazeologiya>

[6]. Erdanova, Z., & Eshdavlatova, A. (2024, April). Lexical classification of language units. In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (pp. 43-47).

[7]. Zafarovna, E. A. (2022). The role of educational games in english classes. *Journal of new century innovations*, 19(6), 342-344.